

Тијана Д. ТРОПИН

(Београд, Институт за књижевност и уметност)

tropint@ikomline.net

ХАЈДИ У ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ПРЕВОДИМА: ЖДАНОВИЗАМ У ДЕЧЈОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Кључне речи: *Хајди*, Јохана Шпири, превођење, књижевност за децу, адаптација, цензура, рецепција

Апстракт: Заснован на најновијим становиштима теорије превођења, поготову оних који узимају у обзир специфичност превођења за децу, овај рад пружа општи преглед различитих превода *Хајди* Јохане Шпири на територији Југославије у периоду 1942–1990. Поређењем различитих верзија превода, скраћења и адаптација, долази се до закључка да су постојеће варијанте овог класичног романа за децу у великој мери одређиване владајућим идеологијама, те да се анализом њихових одступања од оригиналног текста, као и паратекстуалним и вантекстуалним елементима (предговори, поговори, илустрације, полемике вођене око објављивања *Хајди* у социјалистичкој Југославији) може конституисати имплицитна поетика превођења за децу у социјалистичкој Југославији, на коју је утицао пре свега социјалистички реализам, односно његова ждановистичка варијанта. Показује се да су у одређеним случајевима над текстом вршени цензорски захвати, било са знањем и одобрењем преводиоца, било мимо њега, док су неки каснији преводиоци прећутно полемисали са цензурисаним верзијама или чак преузимали делове потиснутих превода. Коначно, установљује се да су низак статус превођења за децу и текстуалног интегритета књижевних дела за децу довели до тога да на српском говорном подручју данас *Хајди* у свом оригиналном виду такорећи није позната.

Увод

Формирање нове југословенске књижевне сцене, од 1945. до средине педесетих година, протичало је врло бурно и у знаку социјалистичког реализма, али и бројних мање или више експлицитних полемика са његовом најрадикалнијом, тесногрудом варијантом, код нас познатом као *ждановизам*. Тај приступ књижевности инсистирао је, барем наизглед, пре свега на њеној саображености марксистичко-лењинистичкој идеологији; присутно је, међутим, било и противљење стилским и садржајним новинама, авангардним и модернистичким стремљењима, уз заговарање класичног – и у том тренутку увелико превазиђеног – психолошког реализма. Међу најгласнијим и најутицајнијим експонентима овог правца био је Андреј Жданов (1896–1948)

који је у историју ушао пре свега због жучних напада на уметнике који су одступали од партијске линије (Ана Ахматова, Андреј Бели). И у новој Југославији социјалистички реализам¹ био је од пресудног утицаја на рецепцију нових дела или, у случајевима који нас занимају, превођење и објављивање старих. Тако су различита класична дела књижевности за децу и омладину у новим издањима објављивана уз прећутне или тек назначене измене непожељних делова, пре свега оних који су показивали позитиван однос према религији или према капиталистичком друштву – или су се тако могли протумачити. Овај текст усредсредиће се на анализу југословенских превода и издања романа *Хајди* Јохане Шпири, будући да број превода и интервенције које су на њима вршене представљају репрезентативан пример за преводилачку, уређивачку и издавачку праксу у ФНРЈ и касније СФРЈ; *Хајди* је цензорске маказе уредника и издавача могла привући пре свега због више религиозно интонираних одломака, који се баве улогом протестантске вере и молитве у животу детета. Са друге стране, разноврсност преводилачко-читалачких реакција и модификација које је роман доживео до 1991. и распада Југославије представља добру полазну тачку за покушај да се прикаже широк и сложен спектар могућности које је нудило југословенско издаваштво за децу.

Опис дела

Хајди је, на први поглед, сасвим непроблематичан роман и аутентични класик² књижевности за децу: Јохана Шпири (1827–1901), швајцарска списатељица, објавила је 1880. и 1881. два дела овог романа, који је убрзо стекао широку популарност, како међу децом тако и међу одраслима. Приповеда се о девојчици која после смрти родитеља одраста на Алпима, код деде-самотњака; одвајање од деде и живот у граду Хајди подноси тако тешко да се ускоро враћа на Алпе, али успева да поново интегрише dedu у сеоску заједницу и да помогне излечење своје парализоване градске другарице, Кларе Сеземан. Прича о живахној и бистрој девојчици која помаже свима које сретне, било да је у питању болесна девојчица из богате грађанске породице или неписмени пастир кога учи читању и писању, била је једнако прихватљива и за дечје читаоце и за педагоге; штавише, спада у ретке деветнаестовековне текстове намењене девојчицама којима је признавана књижевноуметничка вредност (Kümmerling-Meibauer 2003: 112, 193). Срећан спој реалистичког проседеа и бидермајерске

¹ Више о социјалистичком реализму у *Речнику књижевних термина* под одредницом „Социјалистички реализам” (Живковић 2001: 792).

² Више о појму класика дечје књижевности и критеријима за њихово одређивање видети код Имер О’Саливен (O’Sullivan 2000) и Бетине Кимерлинг-Байбауер (Kümmerling-Meibauer 2003).

осећајности наишао је на једнако топао пријем у различитим епохама и срединама.

Први преводи

Ипак, на подручју Југославије први преводи појавили су се тек 1942, односно 1943. године, што није тешко повезати са историјским контекстом: у окупираној Србији, односно у НДХ, свакако је било лакше објавити превод са немачког него са неког другог језика. Са друге стране, дело Јохане Шпири лишено је квалитета који би га посебно препоручивали националсоцијалистичкој идеологији – у питању је дело швајцарске списатељице, без патриотских или националистичких акцената и са израженом хришћанском нотом (што, строго узев, није било у складу са нацистичким идеалима).

Друго је питање због чега се на нашем говорном подручју није *раније* појавио неки превод *Хајди*. Одговор зависи од низа фактора, али овде можемо истаћи један: *Хајди* је, иако на немачком говорном подручју прихваћена као класик, код нас перцепирана пре свега као део обимног корпуса *Backfischliteratur* (књижевност за шипарице), чији су представници сматрани мање вредним и слабо превођени; предност је давана делима општег карактера или пустоловним делима која су првенствено читали дечаци. Уопште, циљну читалачку групу дечјег узраста код нас су махом сачињавали дечаци – или се бар тако прећутно претпостављало. Тако, и поред велике и трајне популарности у својој средини, код нас нису преведена дела попут *Инацијке* Еми фон Роден (*Trotzkopf, Emmy von Rhoden*) или *Породице Пфефлинг* Агнес Сапер (*Die Familie Pfäffling, Agnes Sapper*).

Ову хипотезу о разлозима за одложено појављивање *Хајди* на подручју Југославије подржава и летимичан преглед списка дотадашње преводилачке делатности Живојина Вукадиновића (1902–1949, в. Пауновић 1949: 180), одговорног за београдско издање дела Шпирије. Плодан и врло значајан публициста и преводилац, уредник утицајне едиције за децу *Златна књига*, као и *Политикиног* додатка *Политика за децу*, Вукадиновић је превео низ текстова за децу, од приповетки до романа. Ако се пажљивије прочита списак објављених дела у Златној књизи³, приметимо да је *Хајди* такорећи једини роман са главном јунакињом, док су остала дела или општег карактера или спадају у „књиге за дечаке” (*Корално острво*, *Црвени гусар*, *Спортски клуб Кликер*, *Браво*, *Црна стрела*); међу изузецима можемо навести Пушкинову *Капетанову кћи*, али се овде не ради о делу првобитно намењеном дечјем читаоцу.

³ Користан преглед пружа Оливера Недељковић у свом тексту „Едиција Златна књига у Легату Јована Давидовића” (в. Недељковић 2005: 47–73).

Након Другог светског рата, развој књижевности за децу, корените промене у саставу читалачке дечје публике и другачији едукативни приступ довели су до тога да *Хајди* и у СФРЈ заузме место класика дечје књижевности, али не у оригиналном, интегралном текстуалном облику.

Преводи – увод

Од значаја за овај рад пре свега су интервенције вршене на преводима *Хајди* после Другог светског рата, њихов карактер и обим, као и реакције јавности на тако измењена издања.

Од других дечјих класика који су превођени и пре, односно током Другог светског рата, *Хајди* се понајвише одваја тиме што је локализација, иначе врло честа, спроведена у знатно мањој мери него у старијим преводима: то се односи и на предратне преводе самог Вукадиновића, али и на преводе објављиване у *Златној књижи*. За разлику од њих, *Хајди* задржава свој швајцарски идентитет у свим постојећим преводима. И у каснијим је локализација ограничена на идеолошки садржај.

Будући да је Вукадиновићев превод најраспрострањенији (каталог НБС наводи 22 издања између 1942. и 1992. и још 14 отада до 2013, у шта не улазе адаптације његовог превода), рецепција *Хајди* код нас је углавном формирана према њему; како ћемо у наставку покушати да покажемо, адаптација из 1951. утицала је и на „дотеривање” текста новијих југословенских превода. Када се упореде југословенска издања *Хајди* од 1951. до 1991, можемо закључити да све до краја седамдесетих година претежу слични захвати на тексту, мотивисани идеолошки а не естетски, жељом да се оригинал прилагоди развоју *социјалистичког* детета; све до тренутка кад се појаве и прве прераде (често према страним предлошцима) у којима првенство преузимају скраћења и поједностављења, мотивисана жељом да се текст учини приступачним и млађем читалачком узрасту. Ова издања намењена најмлађем узрасту, деци предшколског узраста или нижим разредима основне школе, најчешће су објављивана као сликовнице или чак серије сликовница, и то превођене са француског или италијанског; у односу на првобитни роман, те књиге често задржавају само поједине елементе заплета и имена ликова. Будући да су те верзије *Хајди* првобитно настале за друго језичко подручје, не можемо све измене које су у њима вршене посматрати као типичне за југословенско поднебље социјалистичког периода. Стога ће се ово истраживање највише задржати на оним издањима *Хајди* у којима измене потичу од југословенских преводилаца и редактора, а која су објављивана као да доносе интегралан текст дела. Анализирани су преводи који су настајали у распону од 1942. до 1983. године: ради се о преводима Живојина Вукадиновића, Мирка Јуркића и Олге Прелог, Теодоре Ребе, Љерке Шеферов-Линић и Наде Хорват.

Због посебно занимљивих варијанти адаптације, проучићемо и два издања сликовница: *Вајатова* издања у редакцији Угљеше Крстића, као и серије сликовница са илустрацијама Мари-Жозе Мори, које су од краја седамдесетих до данас више пута објављиване (најважнија су издања *Југореклама* из 1981, која су заједнички објављена у Љубљани и Београду и која доносе серије сликовница обједињених у једној књизи).

Коначно, треба навести и један случај плагијата превода: узајамна библиографско-каталожка база података COBIB.SR наводи осам издања између 2004. и 2011. године у којима је 'Михаило Мишић' наведен као преводилац, сва код истог издавача. Заправо, у питању је превод Живојина Вукадиновића, тј. његова прерада из 1951. 'Михаило Мишић' нема ниједну другу одредницу у овом каталогу. Ово издање је, осим тога, скраћено, уз изостављање читавих реченица и повремено модернизовање застарелих израза, али се та чињеница нигде у паратексту не помиње. Избачени су наслови поглавља а име списатељице различито је транскрибовано на корицама (Шпири) и унутар књиге (Спири). Све ове околности упућују на немарност уредника и издавача и мали значај који се придаје тексту.

Под окупацијом

Судбина прва два превода *Хајди*, настала током немачке окупације, обележена је елизијом и прећуткивањем. Док је хрватско издање у потпуности потиснуто (захваљујући вероватно пре свега чињеници да је преводилац током рата био на функцији секретара Матице хрватске), Вукадиновићев превод је, како смо већ рекли, употребљен као основа за бројна каснија издања од 1951. године надаље, али у темељно прерађеном облику (као редактор наведена је Десанка Миливојевић): превод све до данас није поново објављен у првобитном, нецензурираном виду. Често га превиђају и аутори који се баве проблематиком превода *Хајди* (нпр. Павлетић и Покорн).

У сваком случају, Вукадиновићев превод *Хајди* објављен је 1942. изван редовног кола *Златне књиге*, заједно са преводима *Пиноккија* и *Срца* Миливоја Предића, као и две збирке песама Десанке Максимовић. Треба напоменути да после рата Предићеви преводи ових децјих класика нису прештамповани, док је Десанка Максимовић била изложена оштрој критици због објављивања под окупацијом. Утолико судбина Вукадиновићевог превода *Хајди* представља, бар донекле, изузетак: док су *Пиноккио* и *Срце* изнова превођени, превод *Хајди* је, иако измењен, наставио да се појављује до данас.

Готово истовремено појавило се и хрватско издање, *Haidi* (Загреб, 1943, Матица хрватска) у преводу Мирка Јуркића и Олге Прелог. Ово издање снабдевено је не само илустрацијама у боји

већ, за разлику од српског, и опсежним поговором у коме се истичу не само естетске већ и моралне врлине Јохане Шпири, и то као основни разлог за *верно* превођење овог дела:

Zato smo – s obzirom na vrijednost cjeline – nastojali, da njezino djelo ostane netaknuto, kao knjigu svoga vremena i kao izraz čovjekoljublja, koje nam treba gojiti u dušama mladih u doba obće pomutnje čudoređa, kraj koje raste i dozrieva naš novi naraštaj. (Spyri 1943: 271)

Посебну пажњу ови преводиоци у поговору посвећују својим препевима песама Јохане Шпири, објашњавајући и бранећи своја преводилачка решења:

Gdje doslovan prievod stihova ne bi odgovarao eufoniji izvornika, tu smo slobodnije prevodili, čuvajući smisao i pučki značaj pjesme i nastojeći da joj dademo oblik, koji joj nameće duh i glasba hrvatskog jezika. (Spyri 1943: 271)

Њихов превод наћи ће необичан одјек у преводу Наде Хорват из 1983. године, будући да се она управо приликом превођења стихова у великој мери ослања на њихов превод.

Од 1951. надаље

Прво послератно издање *Хајди* објавила је 1951. новопокренута издавачка кућа „Дечја књига” која је, поред савремених домаћих и страних (претежно совјетских) писаца, објављивала и класике немачке књижевности за децу – те исте и претходне године у њиховом издању изашле су и приче Марије фон Ебнер-Ешенбах, Музеусове бајке и *Бамби* Феликса Салтена. Као и часопис *Пионери* покренут у истом периоду, и овај избор књига сведочи о стидљивим покушајима да се унесе нешто разноврсности у понуду за дечје читаоце, али то није могло проћи без доста „правдања” у појединим сумњивим случајевима какав је *Хајди* била.

Јасно је да су поговори за већину издања објављених у Југославији после 1945. изгледали сасвим другачије него поговор објављен у НДХ, и да су помињали друге педагошки значајне аспекте овог текста. Нестаје истицање хришћанског светоназора ауторке, а у први план избија њен благи сатирични отклон према грађанском животу. Промена владајуће парадигме одразила се и на однос према тексту, односно на стварање различитих адаптација. Марија Крсмановић, аутор поговора „О писцу и о књизи” за прво послератно издање, у том погледу је сасвим експлицитна:

„Дечја књига” је припремила ово издање да вам дочара слику алпске природе и да се мало замислите над сликом живота у богатој Сеземановој кући. Ту вам је, сигурно, много шта било смешно. Јохана Шпири се добро наругала извештаченој отмености која

чини живот тих људи тако празним и досадним. Ни та господа ни њихова послуга нису рђави, па ипак је несносан живот у таквом друштву.

Ви сте срећни што код нас тог друштва више нема. За Хајди је био једини излаз повратак на планину. Многи људи у оно доба, и то поштени, добри људи, као што је била и Јохана Шпири, видели су да то грађанско друштво не ваља, али нису знали за други излаз него да се побегне од њега, а помало су се тешили да ће то већ бог некако уредити. Они нису знали да ту не помаже ни *бекство* ни *бог* већ само *борба*, борба за леп живот свих људи, за правду и слободу. Још једном: ви данашња деца сте срећни што вам је наша Народна револуција извојевала такав живот.

Ова се књига појављује у нешто прерађеном облику. Остало је оно што у њој има лепог и доброг, а изостављено је оно што је сувише преживело, застарело.

(Шпири 1951: 354)

Уочљиво је да доцнији аутори поговора избегавају да помињу редакцију овог превода или је нису ни свесни: датум настанка превода не помиње се у новијим поговорима, а већ и прва формулација о изменама унетим у превод таква је да је сасвим замагљен податак како је прерада урађена *накнадно*, без знања и пристанка преводиоца (Вукадиновић је умро 1949, односно две године пре него што је *Дечја књига* поново објавила *Хајди* 1951. године). На тај начин, одговорност за измене је пала на аутора превода, а не на уреднике новог издања.

Неспоразуми до којих је оваква издавачка политика могла довести видљиви су у једном од ретких текстова из тог периода посвећеног управо проблему прераде романескног дела намењеног деци, односно цензури. Ради се о чланку „Недопустива патворина” Влатка Павлетића, првобитно објављеног у *Вјеснику* и пренетог у збирци његових полемичких текстова, *Противљења*. Павлетић, значајан и утицајан публициста и редактор, уредник већег броја књижевних часописа, оштро напада ову књижевну праксу:

„Допустите да укратко испричам жалосну, али поучну причу о преводиоцу једне поучне и жалосне приче за дјецу. Име му је ЖИВОЛИН ВУКАДИНОВИЋ.” (Павлетић 1970: 145) Потом Павлетић укратко описује живот и верске ставове Јохане Шпири, који су до израза дошли у њеном делу и оправдава је друштвено-историјским контекстом: „То што је Шпири натопила сваку реченицу своје *Хајди* својим дубокорелигиозним погледом на свијет и на људе, то је у даним околностима било сасвим нормално.” (Павлетић 1970: 145) Овај привидно толерантни став, међутим, не подразумева да је приповест и данас прихватљива као дечја лектира. Будући да Павлетић истовремено осуђује прераду као „кривотворину”, као једино решење намеће се потпуно искључивање *Хајди* из круга дела која се објављују за децу (Павлетић 1970: 145). Након разматрања измена унетих у текст, Павлетић закључује:

„Ако оригиналну *Хајди* не можемо прихватити, онда из тога произлази закључак – да за *Хајди* не треба уопће посезати. (...) Стога предлажем да се ради заштите неповредивости умјетнина више не толерира вукадиновићевштина, а да се за (социјалистичким духом прожето одгајање) новог нараштаја пронађу погоднија дјела у културној баштини и савременом књижевном стваралаштву. Таквих дјела можда нема у изобиљу, али их ипак има толико да изостављање *Хајди* из каталога наших издавача и, свакако, из пописа обавезне школске лектире неће узроковати никакав поремећај.” (Павлетић 1970: 148)

Павлетић се тако истовремено залаже за *неповредивост уметничког дела*, експлицитно одвајајући Шпири од „шунд-романа” и признајући јој уметничку вредност (Павлетић 1970: 146), али и за строжу контролу објављивања за децу, што би довело до тога да *Хајди* буде у потпуности изостављена из социјалистичке варијанте канона дечје књижевности. Овакав идеолошки став подудар се са радикалним становиштем совјетског издаваштва – иако се први превод *Хајди* на руски, под насловом *Ася*, појавио 1900. године, дакле још за живота ауторке, и упркос томе што су дела Јохане Шпири у већем броју превођена и објављивана у царској Русији, за време Совјетског Савеза није се појавило ниједно издање *Хајди*, ни прерађено нити интегрално: руски читаоци су се са овим швајцарским романом поново сусрели тек 1995.⁴ у новом преводу. Вреди подсетити на Жданова, који је педесетих година одредио курс социјалистичке књижевности:

Сувишно је говорити да таква расположења, или проповиједање таквих расположења, могу извршити само негативан утјецај на нашу омладину, могу отровати њезину свијест трулим духом безидејности, аполитичности и малодушности.
(Жданов 1972: 556)

Угледање на совјетске узоре видљиво је и у Павлетићевом неологизму „вукадиновићевштина” скованом по узору на чувену „обломовштину”.

Ипак, југословенски издавачи били су подвргнути мање строгој контроли него совјетски, тако да су поједина проблематична дела ипак објављивана, иако уз мање или веће измене текста, а понекад и у интегралном виду, уз најразличитија оправдања уредника и издавача. Као што је више пута помињано поводом политичких прилика у СФРЈ, Југославија се налазила у сразмерно

⁴ Подаци преузети из каталога Руске националне библиотеке:

<http://opac.nlr.ru/cgiopac/opacg/direct.exe>

http://www.nlr.ru/e-case3/sc2.php/web_gak/lc/94129/39

Шпири, Иоганна. *Ася*. Рассказ для детей и для тех, кто их любит. Пер. С нем. Л. Горбуновой. М., тип. Т-ва И.Д. Сытина, 1900.

Шпири, Иоганна. *Гайди: История для детей и для тех, кто их любит*. М.: Легпромбытиздат, 1995.

срећном положају у односу на друге земље социјалистичког блока.⁵

Слични механизми „оправдавања” страних и класичних књижевних дела за децу постојали су и код нас. Стога је Павлетићев став, иако типично „тврд” у свом одређивању идеолошке подобности текстова дечје књижевности, наишао на отпор. Милан Црнковић се у свом приручнику за студенте и наставнике *Дјечја књижевност* експлицитно противи Павлетићу:

„Павлетићев се став не може побијати и наша га се издавачка подuzeћа углавном придржавају не тискајући поново с наведених разлога многа уметнички добра дјела. Ипак треба упозорити на нешто по чему се дјечја књижевност због својих читалаца разликује од књижевности уопће: дијете-читалац не мари за вријеме, мјесто ни националност пишчеву, није кадро да схвати некакву додатну вриједност што је дјелу даје патина времена, па старија дјела намијењена дјецци или нестају или се језично, а каткад и друкчије, дотјерују. (...) Чињеница је да је роман *Хајди* као ријетко који роман освојио дјеццу свијета и да се црте бистре и природне дјевојчице са швицарских планина могу назрети и у многим каснијим ликовима дјечјих романа, те због тога ни наше девето и десетогодишњаке не би требало лишавати овог штива, па макар и „дотјераног” на начин који не задира толико у оно што то дјело чини живим колико у оно што у њему аутор успут, с више или мање разлога и потребе, излаже и тумачи.”

(Црнковић 1982: 127)

Ова два мишљења не разилазе се само по односу према конкретном уметничком делу, тј. његовом објављивању у датом историјском тренутку; из њих се могу ишчитати и дивергентни односи аутора према књижевности за децу. Павлетић изједначава уметнички статус текста за децу и текста за одрасле, њихову неповредивост, али истовремено намеће књижевности за децу васпитну улогу као врхунски критеријум чије испуњавање треба да пресуди о даљем животу текста. Црнковић, напротив, издваја књижевност за децу као „нижу”, утилитарну, инсистирајући на флексибилности и флуидности текста који се не само може већ и *мора* прилагодити савременој дечјој читалачкој публици; парадоксално, ово снижавање статуса, одрицање интегритета уметничког дела, води ка његовом очувању у полисистему књижевности и нарочито у канону књижевности за децу. Са истом сврхом, Црнковић помиње неоспорне класике светске књижевности, Дефоа, Свифта и приче из *Хиљаду и једне ноћи*, као дела која су приступ у дечју књижевност добила тек у виду адаптације, преко драстично скраћених и прилагођених варијанти. Ово померање

⁵ Вреди поменути како нпр. Габријела Томсон-Волгемут описује упоредиве цензорске процедуре у НДР и сложени поступак одабира и добијања дозволе за превођење стране (пре свега западне) књижевности за децу. (B. Thomson-Wohlgemuth 2003, 2004, 2005, 2009)

дела из једног литерарног подсистема у други, креирање новог идентитета остварено по цену стварања новог текста, не поклапа се у потпуности са типом прераде којем је подвргнута *Хајди*; полемисање са Павлетићем, а преко њега са другим представницима владајуће идеологије, додатно је замућено – несумњиво намерно – Црнковићевим изједначавањем *језичког* поједностављивања и изостављања, односно прекрајања *садржаја* дела: да поновимо, дела намењена деци се 'дотерују' „језично, а каткад и друкчије”, каже Црнковић снебивљиво, не именујући цензуру непримереног идеолошког садржаја.

Током социјалистичког периода, после првог налета комунистичке реторике, у већем броју поговора измењених издања *Хајди* могу се приметити стратегије Црнковићевој: формулације о скраћењу, цензурисању текстова такве су да неупућен читалац (а поготову неискусан, дечји читалац) може помислити како се ради пре свега о стилском поједностављивању, модернизацији језика, или напросто изостављању „досадних” делова. Нека каснија издања (Младост, Загреб, 1986) уопште не помињу интервенције на тексту.

Остало је оно што у њој има лепог и доброг, а изостављено је оно што је сувише преживело, застарело. (Шпири 1951: 354)

Истина, и у овој књизи има места која су застарела и која нам се више не свиђају. У овом издању та места су изостављена. Књига је тако постала ближа савременом читаоцу. (Шпири 1980: 240)

ОвOME треба додати и то да је, упоредо са ублажавањем првобитних строгих начела васпитања, дошло и до појављивања другачијих паратекстова, који не показују потребу аутора да у први план истиче идеолошку подобност Јохане Шпири. Такав је нпр. предговор Мире Ђорђевић за превод Теодоре Реба, који је први пут објављен у издању сарајевске *Свјетлости* 1971. године:

Хајди и остали јунаци ове приче крећу се у идеализованом, али ипак могућем свијету стварности. (Špiri 1977: 6)

Односно:

Јохана Шпири своју причу прича свјеже и ненаметљиво, без лажне дидактике која је била карактеристична за дјечју књижевност из времена просвјетитељства. (Špiri 1977: 6)

Мира Ђорђевић пише у тренутку када се као предност може истаћи недостатак дидактике: овај закључак, иако се експлицитно односи на књижевност из периода просвјетитељства, ипак је далеко од 1951. године када се (подесан) дидактички садржај по сваку цену морао наћи у књижевном делу за децу. Сличне промене у тону предговора/поговора могу се пратити и у осталим

издањима *Хајди*. Међутим, ова промена издавачке атмосфере важила је само у ограниченој мери: превод Теодоре Реба, рађен наменски за *Свјетлост*, показује степен и тип адаптације врло сличан ономе из 1951. Важне разлике у односу на претходну верзију јесу покушаји да се измене верских елемената ограниче и боље уклопе у контекст, што повремено доводи до обимнијих елизија у тексту, или до логичких пропуста какво је звоњава у селу без цркве.

Превод Љерке Шеферов-Линић из 1980. иде много даље и већ се без оклевања може назвати адаптацијом. Наиме, ово је прва верзија *Хајди* у којој примарни циљ измена није брисање религијских назнака, већ поједностављивање текста као таквог, његово скраћивање и упрошћавање на језичко-стилском нивоу, а често и у погледу мотивације ликова. Она се по инвазивности може упоредити једино са адаптацијом (која је отворено именована као таква) Угљеше Крстића.

Насупрот тим новијим преводима, а скоро једновремено са њима (1983) у издању загребачке *Крићанске садашњости* појављује се атипичан, потпуни превод, чија је намена била да послужи као лектира за децу у католички оријентисаним заједницама СФРЈ. Изнова се суочавамо са потврдом теорије *скопоса*: да се поетика превођења прилагођава сврси, намени превода. Преводилачке стратегије у овом издању јасно показују да је Нада Хорват свој превод уобличила руководећи се начелима превођења за одрасле – и пре свега уз *отпор* претходним преводима из социјалистичког периода. Најуочљивија промена у односу на њих јесте, како и белешка наглашава, реинтегрисање цензурисаних делова романа у којима Хајди учи да се моли и чита верске песме; у дијалоге су враћене бројне референце на Бога и религију.

Од значаја је и – прећутно – успостављање везе са преводом Јуркић-Прелог из 1943, јер Хорватова користи њихове препеве верских химни, понегде готово без измене. Графички су те песме, ипак, уобличене у складу са савременим песничким проседеима: изостављена је интерпункција у стиховима како би био постигнут утисак модерног, слободног стиха.

Хајди: поређење превода

На какав начин су брисани и мењани религијски интонирани делови *Хајди*? У следећем делу усредсредимо се на детаљну упоредну анализу превода неколико кључних одломака.

Поједине разлике између постојећих издања видљиве су на први поглед. Тако је уочљиво да само три издања (из 1942, 1943. и оно из 1983) доносе текст без интервенција у деловима који се односе на религију. Штавише, објављивање превода Наде Хорват је у пропратној белешци експлицитно образложено потребом да се *Хајди* домаћем читалаштву представи у свом интегралном виду.

I na hrvatskom jeziku izlazi uvijek iznova u raznim izdanjima, posljednjih desetljeća u skraćenom obliku, ali bez onih svojih toplih religioznih dijelova. Osjećali smo se stoga obvezanima prirediti ovo opet potpuno izdanje, u prijevodu Nade Horvat. Uvjereni smo da će to obradovati naše mlade čitatelje i one koji ih vole.

Izdavači (Spyri 1983: 5)

Остала издања изостављају тај аспект, преобликују религијске исказе или их изостављају у потпуности.

Прво поглавље у коме су приметни велики уреднички захвати јесте пето, чији је наслов у првој Вукадиновићевој верзији „Долази једна посета, а онда још једна од које има више последица”, а у редигованој „Две посете и шта се све после њих догодило”. Ово поглавље приказује посету сеоског свештеника, који убеђује Чику с планине да дозволи Хајди похађање школе и да се врати са планине у село. Чика га одлучно одбија, позивајући се на нежно здравље девојчице и на свој раскид са људима. Следећег дана долази Дета и одводи Хајди са собом, у Франкфурт. Док Вукадиновић, Јуркић и Прелогова и Нада Хорват преводе придржавајући се оригинала, Десанка Миливојевић умногоме мења текст Вукадиновићевог превода, а Љерка Шеферов-Линић и Теодора Реба своје преводе прилагођавају њеној редакцији из 1951. Да се претпоставити да су у питању покушаји да се избегне веће размимоилажење са овим врло распрострањеним текстом. Ипак, видљива су извесна одступања и од те верзије из 1951.

Видљиво је да су такође све крупне измене у издањима од 1951. до 1977. мотивисане идеолошким, а не стилским разлозима: избацују се реченице које упућују на религијску мотивацију свештениковог и Чикиног поступања; у преради Вукадиновића и преводу Теодоре Реба, лик свештеника се преиначује и он постаје учитељ, док код Љерке Шеферов-Линић остаје жупник, али се скраћењима његових реплика поједностављује његово становиште и изостављају сви помени Бога (у овој сцени их има укупно четири).

Допуне којима су замењени изостављени искази у преради Д. Миливојевић из 1951. сасвим су карактеристичне за период настанка. Свештениково упућивање на Бога уредница замењује упућивањем на људску заједницу (Бог и људи постаје цели свет; уместо измирења са Богом преко молитве препоручује се измирење са људима из Селца), што је у складу са изменама у каснијим поглављима. Такав исказ свакако је више у духу социјалистичке, односно комунистичке етике, али мада се у петом поглављу уклапа у контекст без изразитог несклада, будући да Шпиријева наглашено повезује и изједначава однос према Богу и интегрисаност у хришћанску заједницу, у каснијим поглављима овог превода ће доследно замењивање „вере у Бога” „вером у људе” довести до нонсенсичних ситуација (такав је, како ћемо видети, разговор Хајди и баке у десетом поглављу).

Оригинал	Вуедалиновић 1942.	Вуедалиновић 1951.	Шеферов-Липић	Теодора Реба (Teodora Reba)	Нада Хорват
<p>(47) Als Heidi so am sonnigen Märzorgen hin und her rante und jetzt wohl zum zehnten Mal über die Türschwelle sprang, wäre es vor Schrecken fast rückwärts wieder hineingefallen, denn auf einmal stand es vor einem schwarzen alten Herrn, der es ganz ernsthaft anblickte. Als er aber seinen Schrecken sah, sagte er freundlich: »Du mußt nicht erschrecken vor mir, die Kinder sind mir lieb. Gib mir die Hand! Du wirst das Heidi sein; wo ist der Großvater?«</p> <p>(48)»Er sitzt am Tisch und schnitzte runde Löffel von Holz«, erklärte Heidi und machte nun die Tür wieder auf.</p> <p>Es war der alte Herr, Pfarrer aus dem Dorfl, der den Ohi vor Jahren gut gekannt hatte, als er noch unten wohnte und sein Nachbar war. Er trat in die Hütte ein, ging auf den Allen zu, der sich über sein Schmitzwerk hinbeugte, und sagte: »Guten Morgen, Nachbar.«</p>	<p>(72) Kad je tako једног сунчаног мартовског јутра опет она трчка-рала тамо-амо и већ десети пут скочила преко кућног прага, замало да од страха није пала на леђа, јер се одједном пред њом појави неки црни стари господин, који је њу обзбиљно гледао. Али кад виде да се дете уплашило, рекао је љубазно: „Немој да се плашиш од мене. Ја волим децу. Дај ми руку, јеси ли ти Хадји? Где је твој деда?“</p> <p>„Седи за столом и сече округле кашике од дрвета“, одговорила је Хадји и отворила врата широм.</p> <p>Био је то стари свештеник из Селца, који је још одавно познавао Чнку. Ушао је у колибу, пришао старцу, који је седео нагнуто над својим послом, и рекао му: „Добро јутро, драги суседе!“</p>	<p>(53) Kad je tako једног сунчаног мартовског јутра трчкарала тамо-амо и већ десети пут скочила преку кућног прага, замало од страха не паде на леђа, јер се одједном пред њом створи некакав стари господин, који је прво обзбиљно гледао. Али кад виде да се дете уплашило, рекао је љубазно: „Немој мене да се плашиш. Ја волим децу. Дај ми руку, јеси ли ти Хадји? Где ти је деда?“</p> <p>„Седи за столом и прави округле кашике од дрвета“, одговори Хадји и отворила врата.</p> <p>Био је то стари учитељ из Селца, који је још одавно познавао Чнку. Он уђе у колибу, приђе старцу нагнутом над својим послом и рече му: „Добро јутро, драги суседе!“</p>	<p>(47) Kad je Heidi valjda već deseti put preskočila kućni prag, umalo od straha srušila na leđa, jer se odјednom našla pred nekim stariјim gospodinom. Bio je to stari župnik iz Sелca. Oдавno je poznaо deјda, јer su bili susjedi u ono doba kad je deјd још живio u Sелcu. Uшаo je u kolibu, priшаo starcu i reкао: – Dobro јutro, susjede!</p>	<p>(48) Trčeci тамо-амо u сунчаном martovskom јutru sada je Haidi sigurno već se deseti put preskočila prag i valjda već po deseti put preskočila i kućni prag, naglo se zausjavila i od straha umalo što nije pala na leđa, jer se nenadano našla pred nekim stariјim gospodinom u crnoj i bijeloј odjeći. Ali koji јu je gledao vrlo ozbilјno. Ali kada je opazio njen strah, ljubazno je reкао: „Mene ne treba da se boјis, јer ја volim svu djecu. Daј mi ruku! Ti si sigurno Haidi, gdje ti je deјd?“</p> <p>„On sjedi za stolom i od дрвета izreзује kašiku“, obavјestila ga je Haidi i otvorila vrata. Bio je to učitelj iz Sелca koji je dobro poznaоo Strku, још iz doba dok je ovaj још stanoваo u kolibu, priшаo starcu koji se bio saгnuo nad svoјim rebarјinom i reкао: „Dobar dan, susjede!“</p>	<p>(56) Kad je tako једног сунчаног ožјjiskог јutra trčkarala тамо-амо no već po deseti put preskočila kućni prag, naglo se zausjavila i od straha umalo što nije pala na leđa, jer se nenadano našla pred nekim stariјim gospodinom koji јu je ozbilјno gledao, pa kad vidje koliko se malena prestrašila, prijazno јој kazao: „Ne boј se, ја volim djecu. Daј mi ruku. Jesi li ti Haidi? Gdje ti je deјd?“</p> <p>„Sjedi za stolom i od дрвета прави okrugle žlice“, odговori Heidi i otvorila vrata.</p> <p>Bijaše to stari župnik iz Sелca koji je oдавno poznaоo Činku. On uđe u kolibu, priđe starcu nagnutom nad svoјu rebarјinu i reče: „Dobro јutro, susjede.“</p>
<p>(50)»Nein, nein, es ist Euch nicht wohl; ich weiß, was Euch fehlt«, sagte der Herr Pfarrer mit herzlichem Ton.</p> <p>»Mit der Verachtung der Menschen dort unten ist es so schlimm nicht. Glaubst mir, Nachbar: Sucht Frieden mit Eurem Gott zu machen, bittet um seine Verzeihung, wo Ihr sie nötig habt, und dann kommt und seht, wie anders Euch die Menschen ansehen und wie wohl es Euch noch werden kann.«</p>	<p>(75) „He, ne, nije tako“, казао је свештеник срдечно. „Није тачно да вас људи доле презиру. Верујте ми, драги суседе, покушајте да се помиристе с богом, да га замолите за опроштај, ако вам је опроштај потребан, па пођите и видите како добро може бити међу људима.“</p>	<p>(56) „He, ne, nije tako“, рече учитељ срдечно. „Није тачно да вас доле људи презиру. Верујте ми, покушајте да се помиристе с људима, па ћете видети како ће вас људи гледати и како вам још може бити добро међу људима.“</p>	<p>(51) „Ne, ne, za vas nije bolje; ја znam šta vama nedostaje“, reкао je učitelj sрдачnim гласом. „Ti јуди ođozgo vas ne preziru kao što u mislite. Uје-ruјite mi, susjede, pokušajte da se mirate s njima, pa ćete vidjeti kako će vas drugacije gledati i kako још može da vam bude dobro!“</p>	<p>58</p> <p>„Ne, ne, nije tako“, župnik će sрдечно. „Јуди dolje ne preziru vas baš toliko. Poslušajte me, susjede! Nastojte se pomiriti s Bogom, molite ga za oproštenje gdje vam је оно potrebno, a onda dođite pa ćete vidjeti kako će vas јуди drugacije gledati i kako ćete se među njima dobro osjećati.“</p>	

Осим ових корених измена, редакција Д. Миливојевић показује и тежњу да се текст учини језгровитијим: стилске измене, каква је доследна замена перфекта аористом, или наглашавање природног говора у дијалозима и сажимање појединих фраза, резултирају течнијим, приступачнијим текстом, а одређене незграпности Живојиновићевог превода су изглађене.

Већ се Теодора Реба не односи према полазном тексту тако радикално. Иако су, као у претходним издањима, изостављени делови о религији и промењено парохово занимање, она не додаје нове одломке како би их заменила, што је још видљивије у њеном преводу десетог поглавља. Њена верзија стилистички не одступа много од оригинала, чак и науштрб лакоће текста.

Превод Љерке Шеферов-Линић је, насупротив томе, стилски најудаљенији од изворника, иако су измене садржине другачије и мање мотивисане поривом за уклапањем текста у социјалистички образовни систем. Заједно са Хорватовом, она је једини преводилац који не замењује жупника учитељем. Видљива је, међутим, нова тежња: да се текст оригинала „поједностави” за млађи читалачки узраст. Реченице се скраћују и изостављају се не само садржајно проблематични већ и дескриптивни делови (попут описа јутра на почетку овог поглавља), као и функционални одломци који захтевају нешто интензивнију читалачку пажњу и нуде сложеније виђење ликова или њихових поступака (као већ поменути жупников наступ). Тиме се можда добија на једноставности и приступачности текста за млађе читаоце, али се истовремено у тексту читавају промене у тону дијалога које нису увек добродошле: изостављен је жупников пријатељски дијалог са Хајди, док се дедино упутство Хајди од две или три реченице скраћује у једну („иди и обиђи козе”), што звучи осорно. Избацивањем жупниковог позивања на дедино животно искуство и мудрост, прикривена претња властима добија на тежини. Прескочени су и различити здраворазумски аргументи које свештеник износи (сурова зима и усамљеност планинске колибе) и Чикини одговори на њих. Све заједно доприноси томе да сукоб у овој сцени делује још заоштреније, а лик жупника мање пријатељски настројено. Тенденција ка скраћивању доприноси и губитку пластичности приказаног света.

Десето поглавље је у свим издањима социјалистичког периода предмет најдрастичнијих резова и промена, будући да се у њему Шпири најнепосредније и најдидактичније бави односом појединца према Богу. Њена визија хришћанства заснована је на принципу трпљења, молитве и пасивног поуздања у Божју промисао; бака Хајди не препоручује никакво делатно опирање несрећи или рад који би је приближио испуњењу жеље, нити јој нуди помоћ. Уместо тога, поучава Хајди да се Богу увек може поверити и ослонити се на њега, као и да Бог услишава искрену молитву. У оригиналу, Хајди отрчи у собу да би се што пре

помолила и затражила повратак деди на планину – што је сасвим у складу са децјом логиком дословног схватања.

Разумљиво, бакин животни став био је неприхватљив у ФНРЈ. Десанка Миливојевић не само да у потпуности избацује овај одломак, већ га замењује другим, и то обимнијим: бака и Хајди воде разговор у коме бака саопштава девојцици да се увек може поверити људима и затражити помоћ од њих. Уметнути пасаж бави се пре свега развијањем пријатељског односа између старице и девојчице; наглашава се како је бака искрена и може јој се веровати, за разлику од Дете и госпођице Ротенмајер. Стога у преводу остаје нејасно зашто се Хајди, „са изразом радосног поверења”, уместо да исприча шта је мучи, отргне од баке и отрчи у своју собу да се затвори; тај поступак, пренет из оригинала без његове психолошке мотивације, овде делује сасвим бесмислено.

Једнако је збуњујуће што се после пасуса који наглашава да је Хајди сада веселија и мање усамљена, и приликом следећег разговора са баком, она њој ипак не поверава. У оригиналу је природан следећи корак у развоју радње Хајдино разочарање Богом који јој није одмах помогао; бака је упућује да буде стрпљива. У преводима, њено ћутање, одбијање да се повери баки и разочарање нису мотивисани (Шпири 1955: 121) или су образложени жељом „да се бака не повреди” (Сруги 1986: 49, 51), што бака прихвата као довољан разлог упркос нелогичности таквог поступка. Ребин превод напросто прескаче ову сцену.

Други цензурисани делови романа углавном не пате од оваквих наративних слабости јер су религиозни одломци мањег обима и нису тако тесно везани за развој радње. Ово се пре свега односи на верске химне које Хајди чита слепој баки и доктору. Оне су изостављене или знатно скраћене, уз избацивање свих експлицитно религијских делова. Изостанак песама могао би бити мотивисан, у темељнијим скраћењима/прерадама, и сажимањем текста или убрзавањем радње, али таквом тумачењу опире се чињеница да су песме везане за поједина слова абецете задржане у свим овим преводима.

Уочљиво је и да се препеву Наде Хорват у великој мери ослањају на Јуркићеве препеве из 1943. Тако прву песму коју Хајди чита слепој баки већина издања изоставља (прерада Вукадиновића, Шеферов-Линић) а Реба је своди на две строфе (од осам оригиналних) које не садрже верске сегменте. Како се приликом упоредног читања да видети, превод Хорватове се од Јуркићевог изразитије одваја тек у завршним строфама, али се и ту више ослања на њега него на оригинал. У највећем делу песме, Јуркићев препев је нетакнут; само је правопис прилагођен важећем и изостављени знаци интерпункције. Међутим, ова веза са ранијим издањем се не помиње у речи издавача.

Издање *Крићанске садашњости* свакако је атипично за период у коме се појављује и његова специфичност мора се повезати

Оригинал	Вукцалиновић 1942.	Вукцалиновић 1951.	Шеферов-Линић	Теодора Реба	Нада Хорват
<p>(92) »Komm, Kind«, sagte sie, »ich will dir was sagen: Wenn man einen Kummer hat, den man keinem Menschen sagen kann, so klagt man ihn dem lieben Gott im Himmel und bittet ihn, dass er helfe, denn er kann allem Leid abhelfen, das uns drückt. Das verstehst du, nicht wahr? Du betest doch jeden Abend zum lieben Gott im Himmel und dankst ihm für alles Gute und bittest ihn, dass er dich vor allem Bösen behüte?«</p> <p>»O nein, das tu ich nie«, antwortete das Kind.</p> <p>»Hast du denn gar nie gebetet, Heidi, ich gebetet, was das ist?«</p> <p>»Nur mit der ersten Großmutter habe ich gebetet, aber es ist schon lang, und jetzt habe ich es vergessen.«</p> <p>»Siehst du, Heidi, darum musst du so traurig sein, weil du jetzt gar niemanden kennst, der dir helfen kann. Denk einmal nach, wie wohl das tun muss, wenn einen im Herzen etwas immerfort drückt und quält und man kann so jeden Augenblick zum lieben Gott hingehen und ihm alles sagen und ihn bitten, dass er helfe, wo uns sonst gar niemand helfen kann! Und er kann überall helfen und uns geben, was uns wieder froh macht.«</p>	<p>(147) »Ходи, дете моје«, рекла је она, »да чујеш нешто. Кад човек у себи има неки бол који ником неће да повери, треба да се покажи добром Богу на небу и да га замоли да му помогне, јер он може да нас ослободи од свакога зла. Разумела си то, зар не? Ти се, нема сумње, свако вече молиш Богу на небу и захваљујеш му за све добро и молиш га да те сачува од свега што је зло?«</p> <p>»Не, не молим се«, одговорила је Хајди.</p> <p>»Зар се никад ниси молила Богу, Хајди? Зар не знаш шта је то?«</p> <p>»Само сам се с првом бабом молила, али то је било већ одавно, па сам заборавила.«</p> <p>»Видиш, Хајди, зато си и тако тужна што не знаш никог ко би ти могао помоћи. Помисли како је то добро кад неко у срцу увек нешто мучи, а он сваког тренутка може да се обрати добром Богу и да Му све каже и да га замоли и за ону помоћ коју иначе нико не може да да! А он увек може да помогне и да нам да све што ће нас обрадовати.«</p>	<p>(116-117) „Нигде добро кад човек у себи крије неки бол који ником не може да повери. Зато да не кажемо шта нам је тороно кад су око нас људи исто такви као што смо и ми. Сви смо исти и сваки од нас има своје муче. Различите, па ипак у суштини исте. Зар се ти никад ни-ком ниси показала кад ти је било тешко због нечега?“</p> <p>„Јесам, јесам... тетка-Дети, али то је одавно било, више не смем. Не могу не верујем. Неће нико да ми испуни жељу, али ће ми обећати па ће ме слатки. Или ако кажем шта ме боли, шта бих желела, можда ће помислити да сам рђаво дете па ће ме мрзети, а мени би то било жао.“</p> <p>„Чуј ме, мала моја Хајди“, рече бака блато, мигујући је по плавни. „Мени се можеш увек поверити. Хохеш ли да и ја и ти будемо добри пријатељи? Немој се мене бојати. Ја те нећу никада преварити, ни ти мене, је ли? И увек кад ти нешто обећам, испунићу. Нећу као твоја Дета. Верујеш ли ми, реци? Хохеш ли да ми верујеш? Хохеш ли, душо? И увек да ми верујеш. Ето, сад бих волела да размислиш о томе.“</p> <p>У Хајдиним очима забинста радост.</p>	<p>(48-49) – Слушај ме, Heidi! Kad čovjek ima neke brige i kad je vrlo tužan, ipak se uvijek nađe nekome kome se to može reći, nekome kome se možeš poverjeti i ko će ti zacrjepiti pomoći. Ti si mi draga i volim te, meni zaista možeš sve reći i ja ću pokušati da ti pomognem.</p>	<p>Теодора Реба</p> <p>(97) „Dodi, dijetе“, реће она, „нешто ти ти рећи. Kada čovjek ima neki jad, onda se izjada nekome bliskom i moli ga da mu pomogne, jer pravi prijatelj može pomoći u svakom bolu koji nas tišti. Ti to razumiješ, zar ne?“</p>	<p>Нада Хорват</p> <p>(113-114) „Хајде, дијете моје“, реће она. „Да ти нешто кажем. Kad nas muči jad koji ne možemo nikome poveriti, onda se pokušamo dragom Bogu i molimo ga da nam on pomogne, jer nam, једино он може помоћи у патњи која нас тишти. Razumiješ li me? Ta ti se moliš prije spravanja dragom Bogu da te zasti od sveg žala?“</p> <p>„O ne, to nikad ne radim“, одговори Хајди.</p> <p>„Zar se nikad nisi molila Bogu, Hajdi?“</p> <p>„Molila sam se samo s prvom bakom, ali to je bilo davno, pa sam sve zaboravila.“</p> <p>„Vidiš, Hajdi, zato i jesi tako žalosna, jer ne znaš nikoga tko bi ti mogao pomoći. Razmisli samo kako je za nas dobro kad znamo da dragom Bogu možemo sve kazati i moliti ga da nam pomogne tamo gdje nam niko drugi ne može pomoći. On može svakome pomoći i svakoga utješiti.“</p> <p>У Heidinim očima sine zrakla radosti: „Sniije li mi se sve, sve kazati.“</p> <p>„Sve, Heidi, sve.“</p> <p>Djevojčica izvuce svoju ruku iz baki-ne i reče uzurabano: „Mogu li otići?“</p> <p>„Naravno da možeš“, odvrati bakica, a Heidi otrči u svoju sobu, klekne na podnožak, sklopi ruke, ispriповеди Bogu sve što joj je bilo na srcu i što ju je žalostilo, pa ga toplo i usrdno zamoli da joj pomogne i da joj ispuni želju da se vrati kući, djedu.</p>
<p>стр. 93Durch Heidis Augen fuhr ein Freudenstrahl: »Darf man ihm alles, alles sagen?«</p> <p>»Alles, Heidi, alles.«</p>	<p>У Хајдиним очима забинста радост.</p>	<p>У Хајдиним очима забинста радост.</p>			

са оријентацијом издавача, али и чињеницом да је 1983. била довољно далека, и временски и атмосферски, од појављивања ранијих превода и од поређења са њима. Покушај да се оригинални текст пренесе без икаквих скраћења у супротности је са дотадашњом традицијом социјалистичког издаваштва за децу, али, што је једнако важно, одудара и од процеса који крајем седамдесетих и почетком осамдесетих постаје све видљивији, а то је појава нових адаптација класика за децу.

Последњу групу значајних измена везаних за помен религије налазимо у делу текста који прати Хајдин повратак на планину и Чикино преобраћење. Старчево измирење са Богом иницира, наравно, Хајди, својим повратком и – не мање битним – читањем новозаветне параболе о блудном сину, која се најнепосредније повезује са Чикином ситуацијом. Јохана Шпири препричава радњу одломка и само неколико завршних реченица је пренето из Новог Завета (што Вукадиновић следи, наводећи Вуков превод). Д. Миливојевић у својој редакцији, зачудо, оставља причу и избацује само завршне цитиране версете: ово се може тумачити претпоставком да дете-читалац неће бити свесно новозаветног порекла приче, те да му она неће 'нашкодити' (Шпири 1955: 159). Теодора Реба поступа исто тако (Špiri 1977: 131), а Љерка Шеферов-Линић, у складу са примењеним начелом адаптирања, скраћује причу на једну реченицу, избацујући сав управни говор: „Смјести се крај старца, отвори књигу и стане врло осјећајно читати причу о изгубљеном сину који се покајнички вратио у очинску кућу.” (Сруги 1986: 66)

У издању из 1951, и поред избацавања верских елемената, па тако и помињања цркве и богослужења, дедино понашање и недељни силазак у село не истичу се као необични или немотивисани – збуњујуће је само то што се не каже поводом чега су сељани окупљени на тргу, чиме је прерада помало незграпно заменила недељно окупљање у цркви. Насупрот овој верзији, Реба задржава и звона и сељане окупљене пред црквом; у њеном преводу нестаје само учешће Чике и Хајди у богослужењу. Шеферов-Линић поступа слично Реби, али додатно скраћује текст: изостављају се опис заједничког силаска старца и Хајди са планине, њихово присуство у цркви, док је реакција мештана приказана у две реченице, иако у оригиналу заузима целу страну. (Сруги 1986: 126 – 129, Шпири 1942: 208, Шпири 1955: 138, *Heidi* 1986: 66–7, *Heidi* 1977: 131)

Развојни лук Чикиног лика код Шпиријево је јасно је оцртан а његово гордо и усамљеничко окретање од Бога и људи на симболичком нивоу поклапа се са просторном изолацијом – његовим одласком из села у планину, и напуштањем сеоске цркве; стога се и његово поновно враћање Богу може једнако успешно тумачити као повратак у заједницу, означен силаском у село и одласком у цркву. Цензура превода у овом случају није довела до мањкавости у развоју ликова и радње, као раније.

Одређивањем „тешких” чворишта текста, дакле места која су за социјалистичке преводиоце и уреднике била најосетљивија и која су претрпела највише измена, долазимо до релативно предвидљивог резултата: „најоштећенији” лик јесте госпођа Сеземан – цензурисани делови романа често су секвенце у којима она игра главну улогу, било да поучава Хајди, било Петра. Други представници грађанског друштва – госпођица Ротенмајер, кућни учитељ – представљени су као благо комични ликови без правог ауторитета, нарочито верског, и стога њихови поступци и искази нису били „штетни” за децу-читаоце, напротив. Али госпођа Сеземан, будући да у роману игра улогу резонера, гласноговорника саме Јохане Шпири, морала је бити ућуткана.

Пример за то представља и последњи „проблематични” део романа: пасаж у коме бака грди и поучава Петра. Дуга придика донекле је скраћена чак и код Вукадиновића и Наде Хорват, док је остали преводиоци скраћују још више, изостављајући сликовити приказ савести као чувара са бодљом који се буди на Божју опомену.

Најновије адаптације – у случају *Хајди*, Крстићева прерада и превод Шеферов-Линићеве, који би се такође морао назвати адаптацијом – више се не ограничавају на идеолошки сумњиве, „застареле” и неподесне делове; оне изостављају или значајно скраћују све што уредник или лектор процени као тешко, споро или досадно. Морамо приметити како је временски најновији превод, Шеферов-Линић, показивао најизразитије тенденције ка скраћивању оригиналног текста; заправо, само је Крстићева адаптација сведенија од ове. Те две верзије текста сличне су по томе што стреме једноставном, лако разумљивом тексту за најмлађе читаоце.

Стога се на крају можемо осврнути и на најраспрострањеније и најчешће прештамповане адаптације *Хајди* за сликовнице.

Напомена: Преводи-прераде у овој књизи сасвим су нови (у првом издању штампани су 1979. године) и рађени у настојању да – на датом простору и основношколском узрасту намењени – пруже деци битну поруку дела, наравно без занемаривања занимљивог, али лишени нагласка на голој фабули и чистој забави, што је кичменица већине прерада сачињаваних пре Другог светског рата, које се и данас, готово без измене, стално понављају у школским лектирама и другде. Сви су наши преводи-прераде, дакле, рађени „по делу”, али тај израз претежно подразумева скраћивање мање битног и деци недовољно разумљивог, док је суштина чувана колико се у датим околностима могло. У.К. (Колоди, Шпири и др. 1987: 4)

Ова напомена значајна је из више разлога. Она представља једно од детаљнијих паратекстуалних сведочанстава о томе како су се у југословенском социјалистичком издаваштву формирали текстови за децу почетком осамдесетих година, дакле у доба

зрелог социјализма. Од првог послератног издања *Хајди* прошло је толико времена да је могла постојати приватна издавачка кућа (*Вајат* је један од првих приватних издавача социјалистичке Југославије) и да није вршена експлицитна цензура, односно да религиозни делови и штиво нису аутоматски избаћивани. Крстић истовремено критикује предратну поетику превођења која је наглашавала „голу фабулу и чисту забаву” и чињеницу да су стари преводи без прилагођавања прештамповани и у новије време. Он наглашава како је скраћивано „мање битно и деци недовољно разумљиво”: ова формулација уз пажљивије читање ипак поново смешта нагласак на фабули („битнијем”), док се израз „недовољно разумљиво” само на први поглед односи на стилски захтевније делове; у пракси, изостављени су ликови жупника и баке, који, како смо већ видели, „носе” све религијски интониране делове оригинала.

Треба поменути још једну особеност југословенског издаваштва која се и овде показује: то су упоредна издања за српско и хрватско тржиште, која су приређивана са истом опремом и илустрацијама, али различитим текстовима – на српскохрватском односно хрваткосрпском. Варијације у текстовима умеле су да буду минорне (уношење екавског, односно ијекавског) али и врло велике. Понекад су двострука издања имала сасвим различите преводиоце, како се види из издања *Хајди* која је издавала загребачка Младост.

Вајатова верзија *Хајди* овде вреди помена јер примењује ову двострукост текста без експлицитног помињања измена. Једина назнака да је адаптација Угљеше Крстића изнова адаптирана за хрватско тржиште јесте у колофону ијекавског издања у коме се као лектор наводи Нивес Опачић (дугогодишњи виши лектор хрватског стандардног језика на Одсеку за кроатистику Филозофског факултета у Загребу), али су језичке разлике у ова два издања темељне. Нивес Опачић мења основни тон Крстићеве адаптације, распричан, уз присно обраћање децем читаоцу и јак емотивни набој: њена варијанта текста је знатно краћа, озбиљнијег и неутралног тона, уз изостављање одређених фраза или појединих речи. Чести узвичници које Крстић користи и у неуправном говору, обраћајући се читаоцу, овде су замењени тачкама; сложене реченице растављају се у краће целине; колоквијални изрази замењују се стандардним и местимично се изостављају делови реченице; снижава се емотивни тон; коначно, ублажавају се и негативни искази.

Из свега наведеног јасно је да су овде на делу два различита поимања текста намењених деци и пре свега два различита приповедачка стила: адаптација Нивес Опачић стил и језик прилагођава норми, изоставља одређене одломке – може се претпоставити, оне који делују као претерано распричани или као додатна објашњења, али у исто време жртвује и песничке изразе (опис планина у Колоди, Шпири и др. 1987: 42, Collodi, Spyrî i др. 1984: 42). И

поред овако далекосежних измена у тексту, оне нису назначене у пратећим подацима, као преводилац, тј. аутор прераде наведен је само Крстић; тај поступак карактеристичан је за ова издања из социјалистичког периода – често је изостављано име приређивача, али се дешавало и да буде задржано *само* име приређивача, док се име преводиоца уопште није наводило. Избор и начин атрибуције превода/адаптације нису зависили од степена адаптирања нити су се издавачи руководили јединственом политиком; као и многе друге уредничке одлуке, и ове су често зависиле од процене и добре воље појединца.⁶

Чак и адаптације сликовница у одређеној мери одражавају те промене у преводима интегралног текста. Већ поменута издања *Југореклама* замењују текст Мари-Жозе Мори, који је у потпуности локализован за франкофоне читаоце, адаптираним и скраћеним текстом прераде из 1951. Ове измене се односе само на први део књиге, пошто други део нема еквивалент у оригиналном тексту нити у Вукадиновићевом преводу, те је превођен са француског. Осим тога, разилазе се и српска одн. хрватска верзија текста чији су аутори Јован Ангелус и Паула Жупан-Јазбец. Ангелусов текст често дословно преноси прераду Десанке Миливојевић, док Паула Жупан-Јазбец уноси више одступања од текста из 1951; углавном су у питању скраћења текста али се кључне измене (тј. брисање верских елемената) задржавају, као што је приметила и Нике Покорн (Pokorn 2012: 94–108). И преводи другог дела књиге једнако су дивергентни – лако је утврдити да Жупан-Јазбец редовно пружа краћу, сажетију верзију текста. Ако са овим упоредимо издање из 2002, видећемо да се ова варијанта умногоме разликује од обе претходне, али је по *количини* текста много ближа верзији Жупан-Јазбец.

Међу важним разликама између старијих и новијих верзија ових сликовница треба истаћи један ретко виђен преводилачки поступак који бисмо могли назвати *делокализацијом*. Наиме, у француском предлошку нека немачка имена замењена су француским (нпр. Жерар уместо Сеземан) а неименовани ликови (доктор) такође добијају француска презимена (Реру). У *Југорекламовим* издањима враћена су немачка имена ликова, вероватно да се не би збуњивали читаоци упознати са другим верзијама приче. За разлику од њих, ново издање ових сликовница, које је објављено у Србији почетком двехиљадитих (Београд, Евро, 2002; превео Вук Вукићевић), нема оваквих измена, француски текст је углавном преведен дословно и са врло малим степеном адаптације. Чак су и поједина имена која се једнако пишу у француској и

⁶ Како примећује Нике Коцијанчић-Покорн у свом значајном раду о праксама превођења за децу у доба социјализма, „The displacement of the religious element... should therefore be attributed not to any kind of post-censorship or punitive, repressive censorship, but to a form of preventive or prior censorship, i.e. to self-censorship by the translator” (Pokorn 2012: 65).

немачкој варијанти (*Brigitte*) транскрибована према француском (Брижита).

За крај треба додати како је један аспект издања из 1942. не-надано изронио из заборава. Новости су 2009. објавиле издање *Хајди*, у обради Огњена Богдановића, са илустрацијама Момчила Марковића које су без измена пренете из издања из 1942. – и које нису коришћене никад после тога. Али, иако је приређивач морао бити у поседу првобитног превода, није се одлучио да га прештампа. Уместо тога, понудио је драстично скраћени текст (око пола оригиналног) који многе одломке испушта у потпуности а друге сажима. За разлику од досадашњих прерада, овде је готово немогуће утврдити начело нити систем којим се аутор руководио приређујући текст оригинала, а језичко-стилски ниво адаптације је врло низак. То се уклапа у садашњи тренд који прате српска издања *Хајди* од краја деведесетих до данас – наиме, да се текст углавном објављује у адаптираној варијанти, при чему се не води много рачуна ни о пореклу нити о типу адаптације, а свакако не о језичком квалитету или верности превода оригиналу. Нови преводи дечјих класика ретко се појављују.⁷

Коначно, резултати анализе постојећих превода *Хајди* могли би се сажети на следећи начин: у социјалистичкој Југославији није постојала уједначена, *експлицитна* преводачка поетика која би се односила на преводну књижевност за децу, са формализованим, строго одређеним правилима. Напротив, преводачка и приређивачка слобода могле су знатно варирати у оквиру истог периода, па и у издањима једног истог издавача. Ипак, одређене тенденције развоја односа према преводима и превођењу могу се одредити: у раном периоду послератног социјалистичког реализма код нас, који се поклопио са врхунцем Ждановљевог утицаја (1948–1952), најбрижљивије се пазило на *подобност* објављиваних текстова и вршене су најзамашније идеолошки условљене интервенције на тексту. У каснијим издањима, поготову од седамдесетих година надаље, тај вид цензуре понешто је редукован, и често се спроводи по инерцији (прештампавањем старих издања или нуждом да се нова ускладе са старим); међутим, јавља се друга, све присутнија тежња за поједностављивањем и скраћивањем текста, јер се његов класични статус све чешће рецепира сведено, као *језичка* застарелост. У најновије доба (од краја осамдесетих до данас) овакав приступ доводи до тога да се најчешће објављују драстично скраћене прераде, често у медијуму сликовнице а не романа за децу.

⁷ Ова пракса се делимично поклапа са праксом у другим државама бивше Југославије, али треба истаћи како су се нпр. у Хрватској од 1995. појавила три нова превода *Хајди*: Бориса Перића (Тарга, Загреб, 1995), Зорана Маљковића (Мозаик књига, Загреб, 1997) и вероватно најзначајнији превод, Сање Ловренчић, ауторке која пише и за децу и за одрасле (Знање, Загреб, 1999).

Литература

Kümmerling-Meibauer, Bettina. *Kinderliteratur; Kanonbildung und literarische Wertung*. Stuttgart/Weimar: Metzler, 2003.

O'Sullivan, Emer. *Kinderliterarische Komparatistik*. Stuttgart: Universitätsverlag Winter, 2000.

Pokorn K., Nike. *Post-socialist Translation Practices: Ideological Struggle in Children's Literature*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2012.

Thomson-Wohlgemuth, Gabriele. "Children's Literature and Translation Under the East German Regime." *Meta: Translators' Journal*, 48(1-2), (2003): 241–249.

--- "A Socialist Approach to Translation: A Way Forward?" *Meta: Translators' Journal*, 49(3), (2004): 498–510.

--- "About Official and Unofficial Addressing in East German Children's Literature." *Children's Literature Association Quarterly*, 30(1) (2005): 32–52.

--- *Translation under State Control. Books for Young people in the German Democratic Republic*. New York, Oxon: Routledge, 2009.

Жданов, А. А. „Реферат о часописима *Звијезда* и *Лењинград*, одржан 1946.” *Нова филозофија уметности*, Загреб: Накладни завод Матице хрватске, 1972, 556.

Живковић, Драгиша (ур.). *Речник књижевних термина*. Бања Лука: Романов, 2001.

Недељковић, Оливера. „Едиција Златна књига у Легату Јована Давидовића”. *Глас библиотеке: часопис за савремено библиотекарство*, 12, (2005): 47–73.

Павлетић, Влатко. „Недопустива патворина”. *Противљења*. Загреб: Знање, 1970, 144–148.

Пауновић, Синоша. „Смрт Живојина-Бате Вукадиновића”. *Летопис Матице српске*, 364/3, (1949): 180–181.

Црнковић, Милан. *Дјечја књижевност*. Загреб: Школска књига, 1982.

Извори

Spyri, Johanna. *Heidi I und II*. Zürich: Werd Verlag; Zürich/Zug: SILVA Verlag, 2001.

Шпири, Јохана. *Хајду*. Превео Живојин Вукадиновић. Београд: Ипоз, 1942.

Spyri, Johanna. *Haidi*. Превели Мирко Јуркић и Олга Прелог. Загреб: Matica hrvatska, 1943.

Шпири, Јохана. *Хајду*. Превео Живојин Вукадиновић, редиговала и обрадила Десанка Миливојевић. Београд: Дечја књига, Издавачко предузеће Србије, 1951.

Шпири, Јохана. *Хајду*. Превео Живојин Вукадиновић. Београд: Дечја књига, Издавачко предузеће Србије, 1955.

Špiri, Johana. *Hajdi*. Превела Теодора Реба. Sarajevo: Svjetlost, 1977.

Шпири, Јохана. *Хајди*. Превео Живојин Вукадиновић. Zagreb: Mladost, 1980.

Spyri, Johanna. *Heidi*. Превела Нада Хорват. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1983.

Spyri, Johanna. *Heidi*. Превела Љерка Шеферов-Линић. Zagreb: Mladost, 1986.

Спири, Јохана. *Хајди*. Превео „Михаило Мишић”. Земун: ЈРЈ, 2004.

Шпири, Јохана. *Хајди. Приповест са планинских паињака по истоименом роману Јохане Шпири*. Превео и приредио Угљеша Крстић. *Карло Колоди: Пинокио. Јохана Шпири: Хајди. Џонатан Свифт: Гуливерова путовања*. Београд: Вајат, Чаковец: Зрински, 1987, 33–66.

Spyri, Johanna. *Heidi. Pripovijest s planinskih pašnjaka po Johannu Spyri*. Превео и приредио Угљеша Крстић, лектор Нивес Опачић. *Carlo Collodi: Pinocchio. Johanna Spyri: Heidi. Jonathan Swift: Gulliverova putovanja*. Београд: Вајат, Zagreb: СІР (Centar za informacije i publicitet), без године (1984?)

Шпири, Јохана. *Хајди*. Приредио Јован Ангелус. Илустровала Мари-Жозе Мори. Љубљана: Београд: Југореклам, 1981.

Spyri, Johanna. *Hajdi*. Priredila Paula Župan-Jazbec. Pustrigala Marie-José Maury. Љубљана: Београд: Југореклам, 1981.

Шпири, Јохана. *Хајди*. Превео Вук Вукићевић, илустровала Мари-Жозе Мори. Београд: Евро, 2002.

Шпири, Јохана. *Хајди*. Обрадио Огњен Богдановић. Београд: Новости, 2009.

Tijana D. Tropin

Heidi in Yugoslav Translations: Zhdanovism
in Children's Literature

Summary

Based on the most recent positions of translation studies, particularly those that take into consideration the specific problems of translating for children, this paper offers an overview of Johanna Spyri's *Heidi* different translations on the Yugoslav territory from 1942 to 1990. By comparing different translations, abridged and adapted versions, we arrive to the conclusion that the existing variants of this children's classic have largely been determined by dominant ideologies, and that an analysis of the deviations from the original, as well as the paratextual and extra-textual elements (forewords, afterwords, illustrations, polemics surrounding the *Heidi* publications in socialist Yugoslavia) can help constitute an implicit poetics of translating for children in socialist Yugoslavia. We demonstrate that the text was, in some instances, censored, either with the translator's knowledge and permission, or by completely disregarding him; some later translators, in turn, implicitly polemicised with the censored versions or even appropriated portions of some suppressed translations. Finally, we conclude that the low status of translations for children, coupled

with a lack of respect for the textual integrity of children's literature, brought on the present situation: *Heidi's* original form is practically unknown in today's Serbia.

Key words: *Heidi*, Johanna Spyri, translation, children's literature, adaptation, censorship, reception.

Примљено 4. марта 2014.

Прихваћено за објављивање 10. јуна 2014.